

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Чистовська Юлія Юріївна,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0001-7817-1967>

На основі емпіричного дослідження взаємозв'язку самоактуалізації та перфекціонізму у формуванні особистості, виявлено взаємовплив між рівнем перфекціонізму та рівнем самоактуалізації. Досліджено, що досягненню самоактуалізації сприяє перфекціонізм, орієнтований на себе, який, у свою чергу, є основою мотивації до внутрішніх змін, розвитку та формування особистості. Водночас, високий рівень соціально-наказового перфекціонізму перешкоджає досягненню самоактуалізації, оскільки провокує людину беззаперечно наслідувати соціальні норми та вимоги інших людей, а також дуже обмежує розвиток особистості.

Для дослідження самоактуалізації та перфекціонізму було підібрано відповідні психодіагностичні методики: тест дослідження самоактуалізації (САТ, опитувальник САМОАЛ) та багатомірна шкала перфекціонізму Х'юїтта-Флетта. Методика «Визначення рівня самоактуалізації особистості» (опитувальник САМОАЛ) сформована на основі особливостей самоактуалізації суб'єкта у постіндустріальному суспільстві. Суттєвою відмінністю, порівняно із попередньою версією, є специфіка типів шкал і формування діагностичних запитань. Методика «Багатовимірна шкала перфекціонізму» (Multidimensional Perfectionism Scale, MPS-H) (П. Х'юїтт і Г. Флетт) дає змогу визначити специфіку перфекціонізму як різностороннього феномену.

Виявлено взаємозв'язок самоактуалізації та перфекціонізму особистості, що підтверджено рядом негативних кореляційних зв'язків між зазначеними явищами. Досліджено, що високий рівень загального перфекціонізму заважає досягти високого рівня самоактуалізації. У процесі дослідження також виявлено негативні зв'язки між рівнем загального перфекціонізму та певними складовими самоактуалізації (лабільністю поведінки, спонтанністю, самоприйняттям, самоповагою, контактністю тощо). Зокрема, особистісно-орієнтований перфекціонізм негативно корелює зі шкалою підтримки, лабільності поведінки та самоприйняттям. Наявні значущі негативні кореляційні взаємозв'язки між рівнем соціально-наказового перфекціонізму та лабільністю поведінки і спонтанністю.

Ключові слова: самоактуалізація, перфекціонізм, нарцисизм, особистість.

Chystovska Yuliia. Features of the relationship of perfectionism and personality self-actualization

Based on an empirical study of the relationship between self-actualization and perfectionism in personality formation, the interaction between the level of perfectionism and the level of self-actualization was revealed. It has been studied that the achievement of self-actualization is facilitated by self-oriented perfectionism, which, in turn, is the basis of motivation for internal changes, development and personality formation. At the same time, a high level of social-prescriptive perfectionism prevents the achievement of self-actualization, as it provokes a person to unquestioningly follow the social norms and requirements of other people, and also greatly limits the development of the personality.

For the study of self-actualization and perfectionism, appropriate psychodiagnostic methods were selected: the self-actualization research test (SAT, SAMOAL questionnaire) and the Hewitt-Flett multidimensional scale of perfectionism. The method "Determining the level of self-actualization of the individual" (SAMOAL questionnaire) is formed on the basis of the features of self-actualization of the subject in the post-industrial society. A significant difference, compared to the previous version, is the specificity of the types of scales and the formation of diagnostic questions. The "Multidimensional Perfectionism Scale" (MPS-H) method (P. Hewitt and G. Flett) makes it possible to determine the specifics of perfectionism as a versatile phenomenon.

According to the results of the research, the relationship between self-actualization and perfectionism of the individual was revealed, which was confirmed by a number of negative correlations between the mentioned phenomena. It has been studied that a high level of general perfectionism prevents achieving a high level of self-actualization. In the process of research, negative relationships were also found between the level of general perfectionism and certain components of self-actualization (behavior lability, spontaneity, self-acceptance, self-respect, contact, etc.). In particular, personality-oriented perfectionism is negatively correlated with the scale of support, behavioral lability, and self-acceptance. There are significant negative correlations between the level of social-command perfectionism and the lability of behavior and spontaneity.

Key words: self-actualization, perfectionism, narcissism, personality.

Постановка проблеми. Питання самопізнання (пізнання власного внутрішнього світу), розкриття своїх можливостей, удосконалення особистісних якостей – завжди цікавили людину, протягом усієї історії людства. Зокрема, однією із провідних проблем гуманістичної психології є самоактуалізація. Згідно із цією теорією, у процесі розкриття та розвитку різних сторін свого Я – людина забезпечує адекватне та оптимальне функціонування у соціумі та психологічну гармонію. Однак самовдосконалення іноді перетворюється на постійне прагнення за недосяжним ідеалом, що розкривається через явище перфекціонізму.

Перфекціонізм – це прагнення до досконалості, яке є значущою рушійною силою зорієнтованою до гармонійної соціалізації людини. Проте занадто ідеалізоване прагнення досягти досконалості, гонитва за найкращим та найідеальнішим, іноді перетворюється у надмірне прагнення до постійної відповідальності завищеним стандартам і є неоптимальним, негативним виявом перфекціонізму.

Мета дослідження – дослідити особливості взаємозв'язку перфекціонізму та самоактуалізації у формуванні особистості.

Проблема самоактуалізації наразі є однією із провідних у дослідженнях психологів. Зокрема, у гуманістичній психології, самоактуалізація є центральним питанням. Поняття «самоактуалізація» розкривається через змогу людини стати самою собою [1], а згідно із теорією А. Маслоу, самоактуалізація є найголовнішою потребою людини [2].

Одним із перших науковців, хто досліджував феномен самоактуалізації, був К. Гольдштейн [3]. Згідно із його теорією, відтворення закладених тенденцій до актуалізації неминуче вступають у конфлікт із силами зовнішнього оточення. Досягнення

актуалізації передбачає подолання перепон, утворених під час зіткнення із перешкодами світу. Науковець наголошував, що неможливість самореалізації є провідним джерелом та наслідком психічних хвороб людини.

Численні дослідження феномену самоактуалізації присвятив А. Маслоу. Науковець окреслював самоактуалізацію як «бажання людини стати тим, ким вона може стати, прагнення повністю реалізувати свої таланти, здібності та можливості, досягти вершини свого потенціалу» [4, с. 67]. А. Маслоу писав: «Якщо ви навмисне збираєтеся стати менш значною особистістю, ніж це дозволяють ваші здібності, я попереджаю, ви будете глибоко нещасливі все своє життя» [5, с. 73].

Самоактуалізовані люди характеризуються зрілістю почуттів та емоцій, творчістю, здатністю довільно концентруватися, об'єктивністю, впевненістю, усвідомленням свого покликання тощо. Самоактуалізація – це процес, а не кінцевий результат, постійна динаміка та нескінченна робота над собою.

А. Маслоу вважав, що самоактуалізовані люди є найбільш здоровими і вивчення цінностей цих людей може привести до формування науково обґрунтованої універсальної етичної системи. На думку дослідника, така система могла б включати цінності: істини, добра, краси, веселості, справедливості та радості.

Під прагненням до самоактуалізації К. Роджерс розглядав властиву всім живим організмам спрямованість. Як зазначає дослідник, «прагнення до росту, розвитку, дозріванню, тенденцію виявляти та активізувати всі здатності організму в тій мірі, в якій ця активізація сприяє розвитку організму або особистості» [6, с. 46].

Зараз у наукових джерелах категорія самоактуалізації тлумачиться у достат-

ньо широкому контексті: і як устремління людини до найповнішого виявлення і розвитку власних особистісних можливостей, і як постійна реалізація потенційних можливостей, талантів і здібностей, і як звершення своєї місії (покликання, долі), і як повніше пізнання і прийняття власної природи, і як невпинне прагнення до інтеграції, єдності та внутрішньої синергії особистості. Самоактуалізація має чітко визначені характеристики, супроводжується вимірними оцінками, а відповідні досягнення під час самоактуалізації не розглядаються як остаточні. Особа, яка досягла самоактуалізації та професійної компетентності, свідомо обирає шлях допомоги (наставництво) тим, хто ще не досяг цього рівня.

Отже, самоактуалізація – це специфічний вид діяльності, дійсний процес розвитку і саморозвитку людини, в якому вона є активним суб'єктом особистого перетворення, через систематичні зміни уявлень про себе і світ, задля повного розкриття і реалізації власного потенціалу; та чи та діяльність реалізується через свідомий вибір напрямку розвитку і зростання у кожній життєвій ситуації, а також дій на основі цього вибору.

Проблема тлумачення явища перфекціонізму в науково-психологічній літературі за останні роки набуває все більшої уваги. Водночас, залишається велика кількість відкритих запитань, що стосуються структури, чинників, місця та значення цього явища. Незважаючи на те, що явище перфекціонізму почало вивчатись у психології із 60-х років ХХ ст., ще у 30-х роках ХХ ст. окремі наукові розвідки цієї проблеми можна знайти в працях психоаналітичного напрямку.

Загалом, у психоаналітичних працях проблема перфекціонізму взаємопов'язана з проблемою деструктивності, що охоплює всі сфери людської життєдіяльності і виявляється в порушенні самоідентичності, спотворенні об'єктивних репрезентацій, негативно-ворожого ставлення до себе і оточуючих, важких емоційних переживань, порушень когнітивного функціонування і афективної регуляції [7].

Перфекціонізм відображає прагнення особистості до досконалості; пред'явлення до себе і, загалом, до оточення – надзвичайно високих вимог і нереалістичних

стандартів. Отже, перфекціонізм включає не лише особистісний стиль, що визначає бажані межі досягнення, а й соціально-орієнтований стиль, що відображає значущість соціокультурного аспекту перфекціонізму.

Важливим питанням є значення перфекціонізму у життєдіяльності особистості, його особистісний та соціокультурний аспекти, що потребують більш детального та глибокого вивчення та аналізу [8].

Отже, проведений теоретичний аналіз проблеми, дає змогу окреслити, що в основі і перфекціонізму і самоактуалізації лежить прагнення до досконалості. Проте якщо самоактуалізація – безперервний процес розкриття людиною власних можливостей, що сприяє внутрішній гармонізації і ефективному функціонуванню в суспільстві, то перфекціонізм – дисфункціональна властивість особистості, яка полягає у переконанні, що досконалість будь-якими способами варто досягнути (у всіх важливих для особи сферах життєдіяльності) [9, 10]. Така позиція сприяє постійному незадоволенню результатами діяльності, пов'язана з самокритикою та залежністю від позитивної оцінки оточуючих людей.

Результати дослідження. Емпіричне дослідження взаємозв'язку самоактуалізації та перфекціонізму у формуванні особистості здійснювалося за допомогою методик: тест дослідження самоактуалізації (САТ, опитувальник САМОАЛ) та багатомірна шкала перфекціонізму Х'юїтта-Флетта.

За методикою дослідження рівня перфекціонізму отримано такі результати:

- Середній рівень перфекціонізму виявлено у 33 осіб (66%).
- Високий рівень – у 11 осіб (22%).
- Низький рівень – у 6 осіб (12%).

Середній рівень перфекціонізму – є оптимальним для професійної діяльності. Він оптимально впливає на досягнення довершеності та постановку реалістичних цілей і завдань до виконання, сприяє відчуттю задоволення від отриманих результатів власної діяльності, характеризується великою кількістю позитивних якостей. Високий рівень перфекціонізму передбачає наявність сильної, надмірної напруги емоційної та когнітивної сфер

психіки людини. Такі люди характеризуються занадто високим рівнем прагнення до досконалості та неможливістю отримувати задоволення від виконання завдань, надмірним трудоголізмом, а також – професійною деформацією; іноді може підвищуватися рівень тривожності та пришвидшуватися емоційне вигорання. Низький рівень перфекціонізму викликає різні розлади вольової сфери, певну незацікавленість та розчарованість у професії, прокрастинацію та зниження або відсутність мотивації.

У процесі емпіричного дослідження також було виявлено особливості самоактуалізації респондентів та окреслено її рівні. У результаті дослідження опитаних було розділено на чотири групи, з огляду на значення їхньої самоактуалізації. Виявлено, що більшість респондентів має середній рівень самоактуалізації (30 осіб, 60% вибірки), низький рівень – діагностовано у 12 осіб (24%), високий – 8 осіб (16%). Кожна із груп досліджуваних, незалежно від рівня самоактуалізації, має статистично значущі відмінності на основі особливостей вияву складових самоактуалізації. Люди з високим рівнем самоактуалізації характеризуються здатністю жити у ситуації «тут і зараз» і цілісно сприймати минуле, теперішнє і майбутнє. Такі особи мають високий рівень незалежності поведінки та цінностей від зовнішнього впливу, вміють втілювати власні цінності у поведінці, а також взаємодіяти із навколишнім світом. Для таких людей притаманно адекватно і швидко реагувати на нестабільні ситуації, свідомо та адекватно здійснювати оцінювання своїх досягнень, поважати себе, безоціночно приймати себе такими, якими вони є, із сильними сторонами та недоліками. Вони вміють якісно встановлювати тісні контакти із іншими людьми, вміють спонтанно і невимушено виражати власні почуття і емоції, здатні приймати і усвідомлювати власну агресивність. Їм притаманна яскраво виявлена творча спрямованість. Загалом, усе зазначене – сприяє гармонійній життєдіяльності. Респонденти із низьким рівнем самоактуалізації характеризуються некомпетентністю у часі. Таким людям важко співвіднести минуле, теперішнє і майбутнє, вони зорієнтовані лише на щось одне. Їхня пове-

дінка підпорядковується соціальним нормам та вимогам навколишніх. Їм притаманна відсутність творчості та низький рівень пізнавальної діяльності, що відображається на професійній діяльності та саморозвитку. Зазначене зумовлює гальмування розвитку людини. Респондентам із середнім рівнем самоактуалізації притаманні середні показники за різними шкалами. Такі люди добре орієнтуються у часі, розмежовують теперішнє і минуле та оптимально планують майбутнє. Їхні ціннісні орієнтації є цілісними та стійкими до зовнішніх впливів, та є сформованими людиною під впливом усвідомлення свого життєвого шляху. Значущими є високий розвиток уявлень про природу людини та об'єктивне і позитивне сприйняття інших людей. Такі люди – лабільні у поведінці, легко адаптуються до змін та легко формують і підтримують близькі і дружні міжособистісні стосунки.

Для визначення змістової кореляції між самоактуалізацією та перфекціонізмом було проведено статистичну процедуру, яка передбачала два етапи: 1. Ієрархічний кластерний аналіз (метод дальнього сусіда, відстань Евкліда) – для визначення кількості кластерів. 2. Аналіз k-середніх – для уточнення кількості кластерів та їхнього змісту. У результаті аналізу було окреслено три змістовні кластери, утворені залежно від рівня самоактуалізації та вираження структурних одиниць перфекціонізму. Структурні аспекти кластерів: 1. 19 осіб. 2. 8 осіб. 3. 23 особи. Для дослідження змісту кластерів було проаналізовано і порівняно середні значення шкал перфекціонізму (об'єктно-орієнтованого, суб'єктноорієнтованого та соціально-наказового) та рівня самоактуалізації за допомогою непараметричного критерію Н. Краскела-Уолеса.

Отже, до першого кластеру належать 19 осіб, які мають низький рівень самоактуалізації та високий рівень перфекціонізму. Зокрема, орієнтованого на себе та соціально-наказового перфекціонізму. Такі люди мають високий рівень прагнень та нереалістичні вимоги до власної діяльності, їм притаманна незадоволеність результатами і надмірна самокритика. Респонденти переживають невдачу дуже гостро, зазвичай наявне неприйняття

себе. Останнє негативно впливає на саморозкриття та самореалізацію, а також на психологічний добробут людини. Що, у свою чергу, знижує продуктивність діяльності та провокує стагнацію саморозвитку. До другого кластеру входять 8 осіб, які характеризуються високим рівнем самоактуалізації та середнім рівнем перфекціонізму. У таких людей діагностовано високий рівень рефлексії, добре виражене стремління до саморозвитку та самореалізації за допомогою соціально прийнятних шляхів самоствердження, а також наявна позитивна Я-концепція, актуалізована мотивація досягнення успіху, самоприйняття та саморозуміння. У третій кластер ввійшли респонденти з низьким рівнем самоактуалізації та низьким рівнем загального перфекціонізму, з провідним соціально-наказовим перфекціонізмом. Такі люди не зорієнтовані на власний розвиток, не здатні рефлексувати, не самокритичні, їм не притаманний жорсткий самоконтроль. Зазначене формує негативну основу для самоактуалізації. У поведінці таких людей зазвичай – допінг-стратегії, що спрямовані на уникнення, мотивація – уникнення, провідний локус контролю – зовнішній, мотивованість – шукають ззовні, у зв'язку із нестачею внутрішньої мотивації. Згідно із отриманими результатами дослідження, виявлено взаємозв'язок самоактуалізації та перфекціонізму особистості, що підтверджено рядом негативних кореляційних зв'язків між зазначеними явищами. Досліджено, що високий рівень загального перфекціонізму заважає досягти високого рівня самоактуалізації. У процесі дослідження також виявлено негативні зв'язки між рівнем загального перфекціонізму та певними складовими самоактуалізації (лабільністю поведінки, спонтанністю, самоприйняттям, самоповагою, контактністю тощо). Зокрема, особистісно-орієнтований перфекціонізм негативно корелює зі шкалою підтримки, лабільності поведінки та самоприйняттям. Найвні значущі негативні кореляційні взаємозв'язки між рівнем соціально-наказового перфекціонізму та лабільністю поведінки і спонтанністю. Відповідно, люди із високим рівнем соціально-наказового перфекціонізму важко адаптуються до мінливих ситуацій, мають стійку поведінку,

емоційно закриті та не вміють спонтанно виявляти почуття. Зазначене – є підґрунтям тривожності та дискомфорту у будь-якій ситуації міжособистісної взаємодії. Отже, згідно із результатами дослідження, виявлено, що для формування особистості та її оптимальної самоактуалізації необхідно мати середній рівень перфекціонізму, виду «орієнтований на себе». Зазначене передбачає окреслення перед собою адекватних, об'єктивних, оптимальних вимог та завдань, адекватний рівень самооцінки, а також поступальний розвиток та подальшу самоактуалізацію. Водночас, завищений рівень перфекціонізму, та його конкретних складових, гальмують або ж навіть унеможливають процес формування адекватної особистості та досягнення нею самоактуалізації. З огляду на полярність впливу перфекціонізму, вкрай важливо своєчасно та дієво корегувати його у соціально прийнятному векторі розвитку ще на етапі зародження та формування.

Висновки. У процесі емпіричного дослідження було виявлено, що середній рівень перфекціонізму є найбільш сприятливим для самоактуалізації особистості. З іншого боку, надмірно високий та низький рівні перфекціонізму передбачають численні негативні вияви: особистісні та міжособистісні конфлікти, труднощі у спілкуванні, коливання самооцінки, низький рівень продуктивності діяльності, уповільнення або застій особистісного розвитку та самоактуалізації особистості. Середній рівень перфекціонізму характеризується конструктивним прагненням до самоактуалізації, мотивацією до саморозвитку, високим рівнем рефлексії та орієнтованістю на успіх.

Згідно із науковими джерелами, визначено, що прагнення до досконалості – перебуває в основі і перфекціонізму і самоактуалізації. Водночас, самоактуалізація – це постійний процес дослідження та розкриття особистістю своїх можливостей, що, у свою чергу, сприяє гармонізації та ефективній взаємодії у суспільстві, а перфекціонізм – це дисфункціональна властивість людини, що передбачає переконання значущості досягнення досконалості будь-якими способами. Зазначена позиція сприяє безперервному незадоволенню результатами власної діяльності та пов'язана із самокри-

тикою і залежністю від позитивної оцінки навколишніх. Важливим питанням є значення перфекціонізму у життєдіяльності особистості, його особистісний та соціо-

культурний аспекти, що потребують більш детального та глибокого вивчення та аналізу, в чому ми вбачаємо перспективи подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Братаніч Б.В., Ільченко І.Г. Самоактуалізація особистості та освіта. *Філософські проблеми освіти*. 2021. № 2. С. 13–20.
2. Лоза О. О. Особливості перфекціонізму як особистісної риси державних службовців : дис. канд. псих. наук : 19.00.01 «Загальна психологія; історія психології» / Лоза О. О. Київ, 2015. 205 с.
3. Большакова А.М. Особистісна реалізованість людини в онтогенезі: автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2011. 36 с.
4. Павлова В. С. Теоретичний аналіз типологій перфекціонізму. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Київ : ЛАДО, 2013. Т. 1 : *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*, Вип. 39. С. 53–57.
5. Parker W. D. Perfectionism and the gifted. *Roepel Review*. 1985. V. 17. № 3. P. 173–176.
6. Карпенко Є.В. Перфекціонізм як джерело невротизації особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Вип. 1. Т. 1. Херсон : Херсонський держ. ун-т, 2016. С. 30–37.
7. Скрипченко О., Роменська Л., Огоднійчук З., Зелінська Т., Загальна психологія .К.: АПН, 1999.
8. Чепурна Г. Л. Особливості прояву соціально приписаного перфекціонізму молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки*. 2015. №126. С. 171–175.
9. Кононенко О. Проблема онтогенезу перфекціонізму особистості в сучасних дослідженнях. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2014. Т. 19. Вип. 2 (32). С. 171–177.
10. Грубі Т.В. Сімейні чинники, що впливають на розвиток перфекціонізму особистості. *Київський науково-педагогічний вісник*. 2016. № 7 (07). С. 43–50.

REFERENCES:

1. Bratanich, B.V., & Il'chenko, I.H. (2021). Samoaktualizatsiya osobystosti ta osvita [Self-actualization of personality and education]. *Filosofs'ki problemy osvity*. № 2. S. 13–20 [in Ukrainian].
2. Loza, O.O. (2015). Osoblyvosti perfektsionizmu yak osobystisnoyi rysy derzhavnykh sluzhbovtiv [Peculiarities of perfectionism as a personality trait of civil servants]. *Candidate's thesis*. Kyiv. 205 s. [in Ukrainian].
3. Bolshakova, A.M. (2011). Osobystisna realizovanist' lyudyny v ontogenezi [Personal realization of a person in ontogenesis]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Klasych. pryvat. un-t. Zaporizhzhya. 36 s. [in Ukrainian].
4. Pavlova, V.S. (2013). Teoretychnyy analiz typolohiy perfektsionizmu [Theoretical analysis of typologies of perfectionism]. *Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny / In-t psykholohiyi im. H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny*. Kyiv: LADO, T. 1 : *Orhanizatsiyana psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya. Sotsial'na psykholohiya*, Vyp. 39. S. 53–57 [in Ukrainian].
5. Parker, W.D. (1985). Perfectionism and the gifted. *Roepel Review*. V. 17. № 3. P. 173–176 [in English].
6. Karpenko, YE.V. (2016). Perfektsionizm yak dzherelo nevrotyzatsiyi osobystosti [Perfectionism as a source of neurotic personality]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya : Psykholohichni nauky*. Vyp. 1. T. 1. Kherson : Khersons'kyy derzh. un-t, S. 30–37 [in Ukrainian].
7. Skrypchenko, O., Romens'ka, L., Ohodniychuk, Z., Zelins'ka, T. (1999). Zahal'na psykholohiya [General psychology]. K.: APN [in Ukrainian].

8. Shepurna, H.L. (2015). Osoblyvosti proyavu sotsial'no prypysanoho perfektsionizmu molodi [Peculiarities of the manifestation of socially attributed perfectionism of youth]. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Psykholohichni nauky*. № 126. S. 171–175 [in Ukrainian].

9. Kononenko, O. (2014). Problema ontogenezu perfektsionizmu osobystosti v suchasnykh doslidzhennyakh [The problem of the ontogenesis of personality perfectionism in modern research]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Psykholohiya*. T. 19. Vyp. 2 (32). S. 171–177 [in Ukrainian].

10. Hrubii, T.V. (2016). Simeyni chynnyky, shcho vplyvayut' na rozvytok perfektsionizmu osobystosti [Family factors affecting the development of personality perfectionism]. *Kyyivs'kyy naukovo-pedahohichnyy visnyk*. № 7 (07). P. 43–50 [in Ukrainian].